

KS. ADAM MŁYNARCZYK – WARSZAWA

UŻYWANIE ROZUMU JAKO PRZYMIOT OSOBY W NORMACH OGÓLNYCH PRAWA KANONICZNEGO

Wstęp

W systemie prawa kanonicznego istnieje wiele okoliczności, które określają stan osoby fizycznej, a co za tym idzie, także zakres jej uprawnień i obowiązków. Przykładami takich czynników mogą być między innymi wiek, miejsce zamieszkania, stan życia, płeć. Jednym z nich jest także zdolność do używania władz umysłowych, którą Najwyższy Prawodawca określa łacińskim terminem „*usus rationis*”. Występuje on w całym kodeksie ponad dwadzieścia razy, w normach ogólnych, przepisach dotyczących sakramentów, prawie karnym i procesowym.

Dotychczas zagadnienie to nie doczekało się całościowego opracowania na gruncie literatury kanonistycznej. Zwykle zostaje ono poruszone w komentarzach do poszczególnych kanonów zawierających to sformułowanie, często jednak są to krótkie, lakoniczne wyjaśnienia. Wydaje się zatem, iż ten temat domaga się właściwego opracowania. Odnosi się bowiem do sfery psychiki człowieka, którą nieustannie poznajemy coraz dokładniej dzięki rozwojowi przede wszystkim

KS. ADAM MŁYNARCZYK – mgr lic. teologii (UPJPII, Kraków), kapłan archidiecezji częstochowskiej, student prawa kanonicznego na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Zainteresowania naukowe: prawo kanoniczne, prawo liturgiczne, teologia liturgii. ORCID 0000-0003-1303-1036. Kontakt: mlynarczyk@mailplus.pl.

takich dyscyplin jak psychologia i psychiatria. Pojęcia, które Prawodawca zawarł w Kodeksie Prawa Kanonicznego, cechujące się dalece posuniętą ogólnością, wymagają nieustannej konkretyzacji i aktualizacji w świetle osiągnięć wspomnianych dyscyplin naukowych.

Celem niniejszego artykułu jest analiza pojęcia „używanie rozumu” w kontekście przepisów pierwszej księgi Kodeksu Prawa Kanonicznego promulgowanego przez św. Jana Pawła II w 1983 roku, noszącej tytuł *De normis generalibus*, która zawiera ogólne zasady stosowane w całym systemie prawa Kościoła katolickiego. W porównaniu z kodeksem z 1917 roku jest ona dużo obszerniejsza, ponieważ część zasad inkorporowanych do tej księgi w kodeksie Pio-benedyktyńskim zawarta była w prawie osobowym, nie w normach generalnych¹. Głównym źródłem dla niniejszych refleksji będą przepisy obecnie obowiązujące w Kościele łacińskim, choć pojawiają się również odniesienia do Kodeksu z 1917 roku i Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich.

1. Używanie rozumu a podleganie ustawom

W pierwszej księdze Kodeksu trzy razy można znaleźć użyte sformułowanie „*usus rationis*”. Pierwszy z przepisów przywołujący wyrażenie „używanie rozumu” to kanon 11. Wskazuje on, kto podlega ustawom czysto kościelnym. W tym miejscu koniecznym jest, by określić, co należy rozumieć poprzez wyrażenie „ustawa czysto kościelna”. Ks. Piotr Kroczek wskazuje, że w obręb szeroko rozumianego prawa kanonicznego wchodzi: normy prawa Bożego – naturalnego i pozytywnego, ustawy czysto kościelne, które Autor definiuje jako te, „które zostały ustanowione przez prawodawców kościelnych o różnej randze (powszechnych, partykularnych, statutowych)”, zwyczaje prawne oraz akty zewnętrzne (konkordaty i odesłania do innych ustaw)². Ustawami czysto kościelnymi będą zatem te dyspozycje zawarte w prawie kanonicznym, które nie są kodyfikacją prawa Bożego naturalnego (zbiór norm nakazujących lub zakazujących, obiektywnych, powszechnych i niezmiennych, które uzdalniają podmioty rozumne do spełniania aktów moralnie dobrych a unikania złych)³ i pozytywnego (dane człowiekowi przez objawienie Boże, którego źródłem jest Pismo św. i Tradycja)⁴, lecz są wynikiem działalności legislacyjnej osób, które w Kościele katolickim cieszą się władzą ustawodawczą,

1. Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. I, *Zagadnienia wstępne i normy ogólne*, Olsztyn 1985, s. 201.
2. Por. P. Kroczek, *Czy prawo kanoniczne integruje wiernych?*, „*Studia Socialia Cracoviensia*”, 6 (2014), s. 100.
3. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, s. 25.
4. Por. tamże.

zarówno na poziomie powszechnym, jak i partykularnym. Doktryna prawa kanonicznego wskazuje, że skuteczność prawa Bożego, tak pozytywnego, jak i naturalnego, nie może zostać ograniczona przez władzę kościelną⁵.

Według dyspozycji omawianego kanonu, ustawom o charakterze czysto kościelnym podlegają osoby ochrzczone w Kościele katolickim lub do niego przyjęte, o ile dysponują wystarczającym używaniem rozumu i ukończyły siódmy rok życia, chyba że w konkretnych przypadkach wprost coś innego zostało wskazane⁶. Prawo Kościołów Wschodnich brzmi bez mała identycznie⁷. Kodeks Pio-benedyktyński to zagadnienie regulował nieco inaczej, a mianowicie dyrektywa w nim zawarta wskazywała na przesłanki, które wyłączały podleganie ustawom czysto kościelnym⁸. Zarówno jednak w obowiązującym, jak i abrogowanym kodeksie, warunkiem *sine qua non* podlegania przepisom o charakterze czysto kościelnym jest wymagany od osoby przymiot używania rozumu – jak precyzuje ustawodawca – w stopniu wystarczającym.

Konieczność używania rozumu, by być podmiotem biernym ustawy, jest postulatem prawa naturalnego. To zaś wynika z faktu, że osoba, by dyspozycje prawa wypełnić, musi uprzednio poznać jego treść i uświadomić sobie, jakie obowiązki zeń wypływają⁹. W perspektywie takiej argumentacji wymóg ten uzasadniony jest tym, by podmiot był w stanie rozpoznać to, jakie skutki wywołuje wobec niego przepis prawa, a następnie to wypełnić.

Nieco inne umotywowanie przedstawia ks. Pawluk. Wskazuje on, iż „ustawa skierowuje *ad actus humanos*, nie *hominis*, dlatego adresat ustawy musi mieć odpowiednie rozeznanie w zakresie swojego postępowania, czyli świadomie

-
5. P. Lombardia, *Normy ogólne*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechnie i partykularne ustawodawstwo Kościoła Katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 73.
 6. *Kodeks Prawa Kanonicznego* [dalej: KPK/83], kan. 11: „*Legibus mere ecclesiasticis tenentur baptizati in Ecclesia catholica vel in eandem recepti, quique sufficienti usu rationis gaudent et, nisi aliud iure expresse caveatur, septimum aetatis annum expleverunt*”. Celem możliwości zweryfikowania tekstu źródłowego, na potrzeby niniejszego artykułu, każdy kanon, w którym znajduje się wyrażenie „używanie rozumu” zostanie zacytowany w przypisie w języku łacińskim.
 7. *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* [dalej: CCEO], kan. 1490: „*Legibus mere ecclesiasticis tenentur baptizati in Ecclesia catholica vel in eandem recepti, quique sufficientem usum rationis habent et, nisi aliter iure expresse cavetur, septimum aetatis Annom expleverunt*”.
 8. *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti papae XV auctoritate promulgatus*, Vaticanis 1961 [dalej: KPK/17], kan. 12: „*legibus mere ecclesiasticis non tenentur qui baptismum non receperunt, nec baptizati qui sufficienti rationis usu non gaudent, nec qui, licet rationis usum assecuti, septimum aetatis annum nondum expleverunt, nisi aliud iure expresse caveatur*”.
 9. Por. E. Szafrowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, Warszawa 1985, s. 146.

rozdzielić dobro i zło”¹⁰. W tej argumentacji wymóg zdolności do używania rozumu ukierunkowany jest na możliwość dokonywania czynów świadomych (także w odniesieniu do normy prawnej) i dobrowolnych.

Używanie rozumu według tekstu cytowanego wyżej kanonu Kodeksu ma być wystarczające. Ks. Edward Szafronowski wskazuje, że „nie podlegają ustawom kościelnym również ci, którzy nie są wprawdzie całkowicie pozbawieni używania rozumu, ale nie mają dostatecznego rozeznania, czyli nie są zdolni zrozumieć określonej czynności regulowanej prawem”¹¹. Należy zatem wskazać, że istnieje kodeksowe rozróżnienie pomiędzy sytuacjami, gdy sfera psychiczna człowieka jest zaburzona w taki sposób, iż prawodawca wskazuje na całkowite „pozbawienie używania rozumu” oraz stanami – stałymi lub czasowymi – gdy używanie rozumu wprawdzie występuje, ale nie w stopniu, który wskazywałby na zdolność osoby do tego, by być uznany za podmiot bierny ustawy.

Jako egzemplifikacje stanów psychicznych, które wyłączają zdolność podmiotu do podlegania ustawie o charakterze czysto kościelnym, można wskazać: osoby dotknięte zahamowaniem rozwoju i chorobą psychiczną, niezdolne do zrozumienia czynności określonej ustawą, cierpiące na częściowy niedorozwój oraz przypadkowe pozbawienie władz umysłowych, na przykład hipnoza, stan upojenia alkoholowego, stany chorobowe, itp.¹² Warto nadmienić, iż osiągnięcia w zakresie psychiatrii i psychologii charakteryzują się dużą dynamiką, zaś – jak zaznacza Stanisław Pużyński – „nazewnictwo zjawisk klinicznych z zakresu zdrowia psychicznego i jego zaburzeń stosowane w psychiatrii (nazwy objawów psychopatologicznych, zespołów, zaburzeń, chorób) jest w dużym stopniu odzwierciedleniem poglądów społeczeństwa na zaburzenia psychiczne, na granice pomiędzy normą a patologią, na relacje pomiędzy duszą i ciałem. (...) Granica pomiędzy tzw. normą psychiczną a patologią (anormalnością) może być nieostra, płynna, uwarunkowana czynnikami społeczno-kulturowymi”¹³. Skoro zatem same nauki kognitywne charakteryzują się swoistą labilnością pojęć, trudno oczekiwać, by doktryna kształtowana przez uczonych kanonistów dostarczyła jasnych rozstrzygnięć w tej materii. Nie można zatem trzymać się kurczowo wypracowanych przez prawników-kanonistów pojęć, ale na bieżąco weryfikować je

10. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, s. 223.

11. E. Szafronowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, s. 147.

12. Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, s. 223, E. Szafronowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, s. 147.

13. S. Pużyński, *Choroba psychiczna – problemy z definicją oraz miejscem w diagnostyce i regulacjach prawnych*, „Psychiatria Polska”, 41 (2007), s. 299-300.

z jak najaktualniejszą wiedzą z zakresu psychologii i psychiatrii, opartej – rzecz jasna – na fundamencie chrześcijańskiej wizji człowieka¹⁴.

2. Wiek a przymiot używania rozumu

Kolejny z omawianych kanonów norm ogólnych prawa kanonicznego przedstawia terminologię dotyczącą osoby fizycznej. Używa się wówczas kategorii pełnoletniości, którą osiąga się wraz z ukończeniem osiemnastego roku życia, oraz małoletniości. Wśród osób małoletnich wyróżnia się jeszcze kategorię dzieci, czyli tych, które nie ukończyły siódmego roku życia¹⁵. Powyżej tej granicy domniemywa się używanie rozumu¹⁶. W ten sam sposób zagadnienie rozstrzyga Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich¹⁷. Doktryna bezsprzecznie przyjmuje, iż po ukończeniu siódmego roku życia domniemanie używania rozumu ma charakter zwykłego domniemania prawnego¹⁸, to znaczy takiego, które może zostać obalone przez dowód przeciwny bezpośredni¹⁹.

14. Jako przykład konieczności odejścia od wypracowanych pojęć można wskazać termin „choroba psychiczna” (ang. *disease of the mind*). Wskazane opracowania Pawluka i Sztafrowskiego używają tego sformułowania, podczas gdy Pużyński wskazuje, że obecnie odchodzi się od niego i kieruje się ku określeniu zaburzenie (ang. *mental disorder*).

15. Kodeks Pio-benedyktynski to zagadnienie regulował w odmienny sposób. Pełnoletniość uzyskiwało się wraz z ukończeniem dwudziestego pierwszego roku życia. Poniżej tej granicy osobę nazywano małoletnią. Ustawodawca wówczas wprowadzał kategorię dojrzałości, którą mężczyzna uzyskiwał w wieku lat czternastu, a kobieta dwunastu. Niedojrzałych poniżej siódmego roku życia kodeks określał mianem dzieci, malców lub chłopców. Domniemanie używania rozumu występowało z ukończeniem siódmego roku życia. KPK/17, kan. 88: „§ 1 *Persona quae vicesimum primum aetatis annum explevit, maior est; infra hanc aetatem, minor.* § 2. *Minor, si masculus, censetur pubes a decimoquarto, si femina, a duodecimo anno completo.* § 3. *Impubes, ante plenum septennium, dicitur infans seu puer vel parvulus et censetur non sui compos; expleto autem septennio, usum rationis habere praesumitur*”.

16. KPK/83, kan. 97 § 2: „*Minor, ante plenum septennium, dicitur infans et censetur non sui compos, expleto autem septennio, usum rationis habere praesumitur*”.

17. CCEO, kan. 909: „§1 *Persona, quae duodevicesimum aetatis annum explevit, maior est; infra hanc aetatem minor.* §2 *Minor ante plenum septennium, dicitur infans et censetur non sui compos, expleto autem septennio, usum rationis habere praesumitur*”.

18. W tym miejscu należy odnieść się do terminu „domniemanie”, który odgrywa tu relevantną rolę. Jest to prawdopodobne przypuszczenie o rzeczy niepewnej (KPK/83, kan. 1584). Opiera się ono na jakimś pewnym fakcie, na fundamencie, którego domniemanie zostaje wysnute (Por. P. A. Bonnet, *L'argomentazione presuntiva e il suo valore probatorio*, w: *Presunzioni e matrimonio*, red. P. A. Bonnet i in., Città del Vaticano 2012, s. 17).

Przyjmuje się, iż domniemania prawne dzieli się na zwykłe i kwalifikowane, nazywane czasem niewzruszalnymi. Zwykłe domniemanie może zostać obalone przez dowód bezpośredni, to znaczy taki, który podważa fakt domniemany, uznając jednocześnie prawdziwość faktu,

Tak sformułowany przepis wskazuje pewien kierunek interpretacji pojęcia „używanie rozumu”. Skoro domniemywa się, iż granicą osiągnięcia używania rozumu (bez dookreślenia przymiotnikiem „wystarczające”, który odsyła do konkretnego aktu osoby) jest siódmy rok życia, można pokusić się o konstatację, iż zdolności psychiczne siedmiolatka będą stanowić uogólniony obraz tego, co ustawodawca ma na myśli, posługując się analizowanym terminem. W spektrum cech, którymi charakteryzuje się osoba na tym etapie rozwoju, wchodzi: stopniowe uwalnianie się od egocentryzmu i przyjmowanie sposobu postrzegania świata przez innych²⁰, wykształcenie cechy operacji umysłowych zwanej „odwracalnością”, która jest konieczna na przykład do zrozumienia podstaw operacji matematycznych, czy wnioskowania przyczynowo-skutkowego²¹, zdolności klasyfikowania i szeregowania²². Prawidłowy rozwój w tym wieku nie charakteryzuje się jeszcze abstrakcyjnością myślenia²³, choć pojawiają się na tym etapie początki samodzielnej analizy otrzymanych danych, i zdolność do rozwiązywania prostych problemów²⁴.

Ks. Pawluk stwierdza, że osoba przed ukończeniem siódmego roku życia jest uważana za niezdolną do kierowania swoim postępowaniem²⁵. Zatem można stwierdzić, że osoba nie dysponująca używaniem rozumu nie potrafi rozpoznać znaczenia swoich czynów ani nie jest w stanie rozpoznać dobra i zła, a co za tym idzie, ukierunkować swoich działań ku temu, co dobre.

3. Stałe pozbawienie używania rozumu

Ostatnim w obrębie norm ogólnych Kodeksu kanonem, który zawiera analizowane sformułowanie, jest kanon 99. Określa on kanoniczno-prawną sytuację

na którym oparto domniemanie, oraz przez dowód pośredni, czyli taki, który wskazuje na nieprawdziwość faktu będącego fundamentem domniemania. Domniemanie kwalifikowane mogło zostać obalone jedynie przez przeciwdowód pośredni. Co ciekawe, rozróżnienie to bazuje na dyspozycjach Kodeksu Pio-benedyktyńskiego i nie znajduje reminiscencji w Kodeksie Jana Pawła II, a pomimo to kanoniści nadal trzymają się go w swoich opracowaniach. Por. W. Góralski, *Domniemanie prawne w dziedzinie materialnego prawa małżeńskiego w KPK z 1983 roku*, „Ius Matrimoniale”, 10 (16) 2005, s. 119-120.

19. Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, s. 277, E. Szafronowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, s. 218.
20. Por. A. Worsztynowicz, *Ocena sprawności intelektualnej dzieci w wieku szkolnym*, w: *Diagnoza psychologiczna dzieci w wieku szkolnym*, red. Z. Dołęga, Katowice 2010, s. 87.
21. Por. tamże, s. 88.
22. Por. tamże.
23. Por. tamże.
24. Por. tamże, s. 88-89.
25. Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, s. 277.

osoby, która „na stałe pozbawiona jest używania rozumu”. Stosownie do dyspozycji zawartej w tym przepisie, podmiot taki jest przyrównany dziecku²⁶. Kodeks Pio-benedyktyński zawierał zbliżoną dyspozycję²⁷. Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich rozstrzyga sprawę w sposób identyczny jak kodeks łaciński²⁸. Jako egzemplifikacje przyczyn takiego stanu osoby ks. Szafrowski wskazuje daleko posunięte ograniczenie rozwoju psychicznego osoby oraz chorobę umysłową²⁹. Według U. Rhode SJ, w spektrum tego kanonu wchodzi zarówno amencja jak i demencja, ale nie wchodzi przejęciowe zaburzenia³⁰.

Po raz wtóry w omawianych przepisach jest to dyspozycja wskazująca na domniemanie. Wyrażenie „*censetur*” wskazuje, iż jest ono kwalifikowane, czyli dopuszczające jedynie przeciwdowód pośredni³¹.

Istotnym elementem tego przepisu jest określenie, że pozbawienie rozumu musi mieć stały charakter. Wskazuje na to łacińskie słowo „*habitu*”. Chodzi więc o taki rodzaj zaburzeń, które mają charakter trwały bądź nieuleczalny³². Ulrich Rhode SJ, dziekan Wydziału Prawa Kanonicznego rzymskiej Gregoriana wskazuje, że w spektrum tego przepisu wchodzi także osoby, które znajdują się w tzw. *lucidum intervallum*, czyli w okresie przejaśnienia świadomości u osoby cierpiącej na psychozę. Jako *ratio* tego stanu rzeczy Autor wskazuje na pewność prawną, dzięki której domniemanie pozwala uniknąć konieczności badania, czy osoba podejmująca jakąś czynność prawną akurat znajdowała się w stanie *lucidum intervallum*³³.

Polskie tłumaczenie tego kanonu, które było oficjalnie zatwierdzonym od 1983 roku, zawiera również sformułowanie, iż osoba taka jest „nieodpowiedzialna”³⁴. Można pokusić się o konstatację, iż użyte w przytoczonym spolszczeniu określenie jest niezbyt trafne. Według *Słownika języka polskiego*, nieodpowiedzialny to: „taki, na którym nie można polegać, nie dający pewności, lekkomyślny, niepoczytalny”³⁵,

26. KPK/83, kan. 99: „*Quicumque usu rationis habitu caret, censetur non sui compos et infantibus assimilatur*”.

27. KPK/17, kan. 88 § 3: „(...) *Infanti assimilantur quotquot usu rationis habitu sunt destituti*”.

28. CCEO, kan. 909 § 3: „*Quicumque usu rationis habitu caret, censetur non sui compos et infantibus assimilatur*”, w: *Commento al Codice...*, s. 783.

29. Por. E. Szafrowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, s. 219.

30. Por. U. Rhode SJ, *Norme Generali II*, Pontificia Università Gregoriana 2022, w: <https://www.ulrichrhode.de/ngii/ngii-dispensa.pdf> [dostęp: 10.08.2022], s. 18.

31. Por. A. de Fuenmayor, *Pozycja kanoniczna osób fizycznych*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz* s. 129.

32. Por. tamże.

33. Por. U. Rhode SJ, *Norme Generali II*, s. 18.

34. KPK/83, kan. 99: „Ktokolwiek na stałe nie posiada używania rozumu, uznany jest za nieodpowiedzialnego i przyrównany dzieciom”.

35. *Słownik języka polskiego PWN*, t. 2, red. M. Szymczak i in., Warszawa 1999, s. 327.

zaś odpowiedzialny to: „mający poczucie obowiązku”, „gotowy do ponoszenia konsekwencji za swoje działanie”, „taki, na którym można polegać”³⁶. Odpowiedzialność definiowana jest jako: „konieczność, obowiązek moralny lub prawny odpowiadania za swoje czyny i ponoszenia za nie konsekwencji”³⁷. Sformułowanie „nieodpowiedzialny” ma zatem konotacje o charakterze pejoratywnym; wskazuje niejako na brak woli przyjęcia odpowiedzialności za swoje czyny lub zaniedbania. Tymczasem w przypadku osób cechujących się stałym pozbawieniem pewnych władz umysłowych nie może być mowy o celowym unikaniu odpowiedzialności za swoje postępowanie, ale ma tu miejsce niezawiniona niezdolność do podjęcia owej odpowiedzialności.

Ponadto nawet sama analiza tekstu oryginalnego zadaje kłam takiemu tłumaczeniu. Jak łatwo zauważyć, brak jest w tekście łacińskim wyrazu „*irresponsabilis*”, co jest dokładnym odzwierciedleniem słowa „nieodpowiedzialny”, ale występuje tam wyrażenie „*sui compos*”. Według słownika kościelnego łacińsko-polskiego pod redakcją A. Jougana oznacza ono „świadom siebie samego”, „władający rozumem/ciałem”, zaś „*non sui compos*” to „niezdolny do sprawy”³⁸. Wydaje się więc, iż nieco bardziej odpowiednim byłoby tłumaczenie, że osoba pozbawiona używania rozumu na stałe uznawana jest za nieświadomą, bądź niezdolną do pokierowania swoim działaniem. Tak też rozumie to sformułowanie ks. Pawluk³⁹. W ten sposób zostało ono również oddane w zatwierdzonym w 2022 roku przez Konferencję Episkopatu Polski tłumaczeniu Kodeksu.

Zakończenie

W normach ogólnych prawa kanonicznego trzy razy występuje sformułowanie „używanie rozumu”, przy czym raz z przymiotnikiem „wystarczające”. Jak wynika z analizy poszczególnych kanonów, oznacza ono zdolności osoby w sferze psychicznej na poziomie mniej więcej dziecka rozpoczynającego edukację, co implikuje zdolność do postrzegania rzeczywistości nie tylko z własnej perspektywy, ale także z perspektywy innych, początki myślenia przyczynowo-skutkowego, a nade wszystko elementarną umiejętność odróżniania dobra od zła i ukierunkowywania swoich działań ku dobru. Osiągnięcie tego pułapu pozwala stać się podmiotem biernym ustaw o charakterze czysto kościelnym i domniemywa się

36. Tamże, s. 450.

37. Tamże, s. 449.

38. A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Poznań-Warszawa-Lublin 1958, s. 130.

39. Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, s. 278.

je w momencie osiągnięcia siódmego roku życia. Jeżeli ktoś cierpi na zaburzenia natury psychicznej o poważnym charakterze, zrównany jest w prawie z dziećmi.

Te ogólne zasady, choć może się tak wydawać na pierwszy rzut oka, nie są czysto spekulatywnymi twierdzeniami, ale mają poważne reminiscencje w całym systemie prawa kanonicznego. W praktyce duszpasterskiej Kościoła katolickiego kapłani i świeccy spotykają się bowiem z osobami, których psychika może być w mniejszym lub większym stopniu zaburzona, a co za tym idzie, konieczne jest zrozumienie dyrektyw w tej materii, które umożliwi prawidłowe zaaplikowanie norm ogólnych w konkretnych przypadkach.

Analiza przepisów wykazała, że dyscyplina Kościoła łacińskiego jest całkowicie tożsama z tą, która dotyczy wiernych należących do Kościołów wschodnich. Również spojrzenie na Kodeks Pio-benedyktyński pozwoliło dowiedzieć, że ostatnia reforma prawa Kościoła katolickiego, w tej materii nie przyniosła zmian o relevantnym znaczeniu.

Niniejszy artykuł nie jest wyczerpaniem tematu. Pozostaje bowiem zagadnieniem nadal otwartym analiza pozostałych przepisów prawa kanonicznego, gdzie wprost występuje odniesienie do psychicznych władz osoby. Przede wszystkim będą to dyspozycje określające zdolność do przyjęcia sakramentów, podmiotowość – czynna i bierna – norm penalizujących czyny zabronione oraz zdolność procesowa osób, które wpisują się w spektrum podmiotów dotkniętych deficytami o charakterze psychicznym. Ponadto nieustanna aktualność tego zagadnienia wypływa z coraz to nowych osiągnięć w dziedzinach psychiatrii i psychologii, które stają się – w obrębie tego zagadnienia – swoistymi dyscyplinami pomocniczymi prawa kanonicznego.

Bibliografia

Źródła

Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium, w: *Commento al Codice dei Canonici delle Chiese Orientali*, red. P. V. Pinto, Città del Vaticano 2001.

Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti papae XV auctoritate promulgatus, Vaticanis 1961.

Kodeks prawa kanonicznego, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszeczne i partykularne ustawodawstwo Kościoła Katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 37-1314.

Opracowania

- Bonnet P. A., *L'argomentazione presuntiva e il suo valore probatorio*, w: *Presunzioni e matrimonio*, red. P. A. Bonnet i in., Città del Vaticano 2012, s. 11-116.
- de Fuenmayor A., *Pozycja kanoniczna osób fizycznych*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechnie i partykularne ustawodawstwo Kościoła Katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 127-137.
- Góralski W., *Domniemania prawne w dziedzinie materialnego prawa małżeńskiego w KPK z 1983 roku*, „*Ius Matrimoniale*”, 10 (16) 2005, s. 119-137.
- Jougan A., *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Poznań-Warszawa-Lublin 1958.
- Lombardia P., *Normy ogólne*, w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechnie i partykularne ustawodawstwo Kościoła Katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 67-90.
- Kroczek P., *Czy prawo kanoniczne integruje wiernych?*, „*Studia Socialia Cracoviensia*”, 6 (2014), s. 99-108.
- Pawluk T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. I, *Zagadnienia wstępne i normy ogólne*, Olsztyn 1985.
- Pużyński S., *Choroba psychiczna – problemy z definicją oraz miejscem w diagnostyce i regulacjach prawnych*, „*Psychiatria Polska*”, 41 (2007), s. 299-308.
- Słownik języka polskiego PWN*, t. 2, red. M. Szymczak M. i in., Warszawa 1999.
- Sztafrowski E., *Podręcznik prawa kanonicznego*, Warszawa 1985.
- Worsztynowicz A., *Ocena sprawności intelektualnej dzieci w wieku szkolnym*, w: *Diagnoza psychologiczna dzieci w wieku szkolnym*, red. Z. Dołęga, Katowice 2010, s. 87-112.

Netografia

- Rhode SJ U., *Norme Generali II*, Pontificia Università Gregoriana 2022, w: <https://www.ulrichrhode.de/ngii/ngii-dispensa.pdf> [dostęp: 10.08.2022].

Streszczenie

Jedną z kategorii zawartych w Kodeksie Prawa Kanonicznego, które opisują osobę na płaszczyźnie jej uprawnień i obowiązków, jest jej zdolność do używania rozumu. Niniejszy artykuł jest próbą dokonania analizy trzech kanonów Kodeksu dotyczących używania rozumu, zawartych w obrębie norm ogólnych.

Pierwszy z nich określa, jak brak używania rozumu wpływa na podleganie ustawom czysto kościelnym, to znaczy takim, które nie stanowią kodyfikacji prawa Bożego naturalnego i pozytywnego. Drugi z omawianych kanonów jest prawnym domniemaniem zdolności do używania rozumu u osób, które ukończyły siódmy rok życia. Ostatni z nich określa kanoniczny stan osób, które z racji na zaburzenia o charakterze psychicznym na stałe pozbawione są zdolności używania rozumu. Niniejszy artykuł nie stanowi opracowania o charakterze czysto teoretycznym i spekulatywnym, ale ma także wymiar praktyczny, ponieważ aplikacja omawianych norm wpływa na korzystanie z praw i wykonywanie obowiązków przez osoby fizyczne w Kościele katolickim.

Słowa kluczowe: normy ogólne, osoba fizyczna, prawo kanoniczne, zaburzenie psychiczne.

THE USE OF THE REASON IN GENERAL NORMS OF THE CODE OF CANON LAW

Summary

One of the categories in the Code of Canon Law which describes natural (physical) person in the area of their authorities and obligations is the capacity of use of the reason. This article is attempt of analyze three canons contained in general norms of the Code mentioned above. The first of them determines how the lack of use of the reason affects on being submitted to law merely ecclesiastical (which means to this legislation, which is not a codification of the natural or the divine law). The second of them is legal presumption of having capacity to use the reason since a person is over 7 years old. The last one defines the canonical position of those who because of some kind of mental disorder habitually lack the use of reason. The subject of this article is not merely theoretical and speculative, but very practical, because it exerts influence on realization of rights and duties of persons in the ecclesiastical field.

Key words: general norms, physic person, Canon law, mental disorder.